

В. Я. Бідак

Соціальна вразливість населення України у фокусі зміцнення національної безпеки

Ідентифікується вразливість населення в умовах ризиків і загроз повномасштабної війни росії проти України, насамперед у визначниках політичної, економічної і соціальної компонент з пріоритетним посилом на значущість безпеки. Акцентовано увагу на ретроспекції чинників геополітичної і геоekonomічної природи вразливості, зокрема в соціогуманістичному контексті стосовно українського населення. Показано, що соціальна вразливість висвітлює стан порушення балансу стабільності динамічної рівноваги в життєдіяльності системи «населення» на різних щаблях її організації, яка через співвідношення вразливості та стійкості відображає самопочуття людини у відповідь на ризикогенні впливи в соціальному середовищі, генеруючи відповідні зміни її життєдіяльності в подальших стохастичних життєвих стратегіях. Соціальна вразливість відстежується в оптиці рефлексії населення на наростання ризиків і загроз різноманітного походження. Зазначено, що в політиці її зниження на особистісному рівні більш вуткло проявляються соціально-захисні чинники, а на суспільному – безпекові. Запропоновано поняття «соціально допустимий дефіцит». Підкреслено, що система заходів державної політики на різних ступенях ієрархії, спрямованих на визначення гранично допустимого рівня дефіцитування задоволення потреб населення та на його оперативне подолання, становить сутність безпекової категорії захисту, скерованої на вирішення двоїстого завдання: мінімізації соціальної вразливості та максимізації соціальної стійкості населення.

Ключові слова: соціальна вразливість, населення, ризики, резилентність, соціально допустимий дефіцит, соціальна захищеність, безпека.

Постановка проблеми. Діагностика суспільних викликів, ризиків і загроз для української спільноти, спричинених як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками, та бачення перспектив їхнього подолання в пошуку дієвих шляхів упередження наростання соціальної вразливості населення в Україні ставиться в ряд одних з важливіших та актуально значущих завдань сьогодення. Відстеження ситуації наочно демонструє труднощі органів державної влади та й самого суспільства сприймати й регулювати відповідні ризикогенні процеси «збудження» чинників соціальної вразливості та небезпеки.

З появою новітніх суспільних ризиків і загроз у діяльності соціально-економічних систем у сучасних українських умовах після політичних подій 2014 р., анексії Криму та збройної окупації Донбасу¹, зі втратою в цих регіонах порівняно з доконфліктним періодом понад 20% населення, 20% ВВП, 25% орної землі, знищення значної частки добувної і переробної промисловості, формування нового для України типу міграційного процесу (16% населення фіксовані Держстатом як внутрішньо переміщені особи – ВПО), що призвело до міжрегіонального перерозподілу економічно активних категорій, і нарешті розв'язанням повномасштабної російсько-української війни, соціальний проект суспільства ризик, нормативним ідеалом якого завжди виступала мирна

© В. Я. Бідак, 2023.

¹ Системна криза російської державності, трансформована російським політикумом у намагання відновлення російської імперії та збереження глобального панування, втраченого через розпад СРСР, стала головною передумовою протистояння росії та України, яке переросло у збройну агресію. Воно базується на ідеологічній платформі рашизму та ідей неоевразійства про те, що Україна повинна бути анексована російською федерацією, оскільки нібито «Україна як держава не має геополітичного значення, особливого культурного імпорту чи загальнонародського значення, географічної унікальності, етнічної винятковості, її певні територіальні амбіції становлять величезну небезпеку для всієї Євразії, і без вирішення проблеми „українського питання“ говорити про континентальну політику взагалі безглуздо ... Не можна дозволити Україні залишатися незалежною, якщо вона не буде санітарним кордоном, що було б теж неприпустимо...» [1].

безпека, набув різко негативного, захисного та особливо соціально вразливого характеру.

Інакше кажучи, орієнтація на задоволення соціозахисних потреб замінюється орієнтацією на їх обмеження, а система звичних цінностей заміщується системою цінностей безпекового суспільства з явно вираженими ознаками соціальної вразливості населення.

Аналіз останніх досліджень. З огляду на міждисциплінарний дискурс у царині ризикогенності дестабілізаційних процесів, зокрема воєн, лих, техногенних катастроф, природних катаклізмів, демографічних, політичних та економічних криз, що порушують соціальну резилентність громад до вразливості, у науковій літературі простежується певна строкатість щодо тлумачення феномена соціальної вразливості та спроб розкриття змісту цього поняття. Здебільшого в разі розгляду поліфакторності виникнення, діагностики, аналізу вразливості та прогностичної оцінки наслідків шоків соціальну вразливість відстежують у рефлексії власне населення на зростання ризиків і загроз різноманітного походження.

У теоретико-методологічному плані розроблення проблематики вразливості, пошуку моделей стійкості суспільних систем у протидії ризикам вразливості антропогенної, соціальної чи макроекономічної сфер, аналізуванні факторів і мереж вразливості та кореляції їх з наслідками прояву нестабільності соціальних систем тощо серед зарубіжних виділяють роботи таких авторів: В. Аджер (W. Adger) [2], Дж. Алванг (J. Alwang), М. Андрю (M. Andrew), С. Баліка (S. Balica), К. Бартон [3], К. Берстанг (K. Berstang), Б. Візнер (B. Wisner), С. Каттер (S. Cutter), К. Фінч (C. Finch), Б. Флананган (B. Flanagan), С. Р. Сінгх (S. R. Singh), А. Фурлонг (A. Furlong) та ін.

Наукові розвідки вітчизняних учених, інтереси яких стосуються питань вразливості населення шляхом дослідження низки соціально-економічних проблем, пов'язаних з ринком праці, таких як безробіття, бідність, загострення небезпек за доходами, рівнем життя, з рівнем соціального захисту, соціального забезпечення, страхових гарантій, а також з прогностичними наслідками демовідтворювальних і міграційних процесів, представлені в працях А. М. Колота та О. А. Грішньої [4], Е. М. Лібанової [5], О. В. Макарової [6], О. Ф. Новікової [7], А. І. Мокія [8], У. Я. Садової [9], Л. Г. Стожок [10], О. О. Резнікової [11] та ін. Результати нової черги досліджень соціальної вразливості, зокрема представників корпусу львівської економічної школи регіоналістики, роботи яких торкаються поглиблення методологічних і практичних основ оцінювання рівня соціальної вразливості, що ґрунтуються на системному моніторингу територій і відстеженні регіональних змін і диференціації складових соціальної вразливості, розроблення механізмів проактивної політики її зниження в регіональних порівняннях, загалом ретроспективи формування концепції соціальної вразливості, відображені в напрацюваннях Т. Г. Васильціва та О. О. Левицької [12], О. П. Мульської [12; 13], Л. К. Семів [13], М. М. Біль [14], О. Т. Риндзак [15], Р. Т. Теслюка [16], О. В. Махонюка [17], Н. І. Андрусишин [18], М. В. Бачинської [19], І. Є. Бараняка [20] та ін.

Метою статті є обґрунтування комплексного безпекового підходу до вироблення управлінських механізмів упереджувальної політики зниження соціальної вразливості. Оскільки конструювання важелів безпекового ризик-менеджменту стосовно такої чутливої до сучасних ризикогенних впливів соціальної системи, як «населення», потребує також розгляду складових функції його захищеності та безпеки, доцільно провести ретроспекцію чинників геополітичної і гео економічної природи вразливості, зокрема в соціогуманістичному контексті стосовно українського населення. З огляду на зазначене введення в науковий обіг поняття *соціально допустимих дефіцитів*, як і суспільної та індивідуальної рівноваги, дасть змогу розкрити явище розбалансованості спроможностей суспільства щодо задоволення потреб громадян у соціобезпековому захисті від уразливості криз фокус системної протидії загрозам безпековому суспільству.

Основні результати дослідження. За статусом міжнародних правовідносин глобальне вираження невід'ємних прав і забезпечення основних свобод людини, прописаних у Загальній декларації прав людини, є також головним конституційним обов'язком і нашої держави, а гарантії цих прав і свобод визначають зміст і спрямованість її безпекової діяльності. Україна, зосереджуючи свою політику на соціальній згуртованості та стійкості суспільства, у такий спосіб уже на вищому законодавчому рівні декларує протидію чинникам соціальної вразливості, маргіналізації та відчуженості населення. Зважаючи на конституційно проголошені найвищі імперативи для своїх громадян: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, держава відповідає перед людиною за результати реалізації політики зниження соціальної вразливості. Поруч з традиційними механізмами державної та регіональної системи соціального захисту, яка (на рівні, не нижчому від чинних стандартів і нормативів) підтримує базові потреби найбільш уразливих категорій, у кризовому реагуванні державні органи мають скеровувати свою діяльність на актуалізовані екзистенційні потреби населення в безпеці існування, стабільності умов життєдіяльності, загалом упевненості в завтрашньому дні, а у сфері праці – на гарантованість зайнятості, на протидію поширенню бідності, безробіття та зростанню інтенсивності трудової міграції, на зменшення прекарності трудових умов і захист доходів, проти майнового розшарування, нерівності та стратифікації суспільства, на подолання проблем охорони здоров'я (наприклад при пандемії SARS-CoV-2) і особливо загроз і наслідків війни тощо, тобто на потреби безпеки й стабільності геополітичної та гео економічної суб'єктності України. Отже, сучасна вразливість українського населення ідентифікується насамперед у визначниках політичної, економічної і соціальної компонентів з пріоритетним акцентом на значущість безпеки (особливо зараз, під час воєнного стану, в як ніколи актуалізованих її складових: енергетичній, продовольчій, ядерній). У цьому стосунку за високого рівня невизначеності безпекового середовища гостро висувається проблема обґрунтування концептуальних, методологічних, інструментальних, а особливо прикладних компонентів національної резилентності та безпеки від уразливості [14; 19], а використання зарубіжних практик, які можуть бути прийняті в умови та інтереси України, ураховуючи особливості розвитку безпекового суспільства, сприятиме оптимізації дієвих шляхів її забезпечення [8]. Сюди передусім належить розроблення концепції забезпечення національної системи стійкості (рис. 1).

Заявляючи, що українці не є самобутнім народом, а отже, немає підстав для формування української державності, а також застосовуючи надмірний фінансово-пропагандистський ресурс, російський тоталітарний режим як геополітичний чинник соціальної вразливості впливає на вразливість населення України і намагається позбавити його майбутніх перспектив. Тому питання детермінації і наукової рефлексії соціальної вразливості населення, що сконцентровані на усвідомленні та пізнанні непорушності граничних основ буття, мислення та культури українського народу, передусім у прояві національної свідомості, історії, мови українців, стають питаннями безпекового суспільства, оскільки лише національно свідомий народ, усвідомлений свого минулого, може бути творцем свого теперішнього та майбутнього. Відтак криза самоусвідомлення та національної ідентичності найперше є когнітивно-оцінним чинником соціальної вразливості українського населення.

Якщо проаналізувати історію українського державотворення, ураховуючи також і нинішній етап українсько-російських відносин, можна дійти висновку, що росія, її владна еліта, а в широкому сенсі все російське суспільство вважають Україну своїм екзистенційним ворогом. А отже, мир за правилами агресора неможливий апріорі. Остаточна мета поточної російської політики – ліквідація незалежної державності України, знищення її як суб'єкта міжнародного права

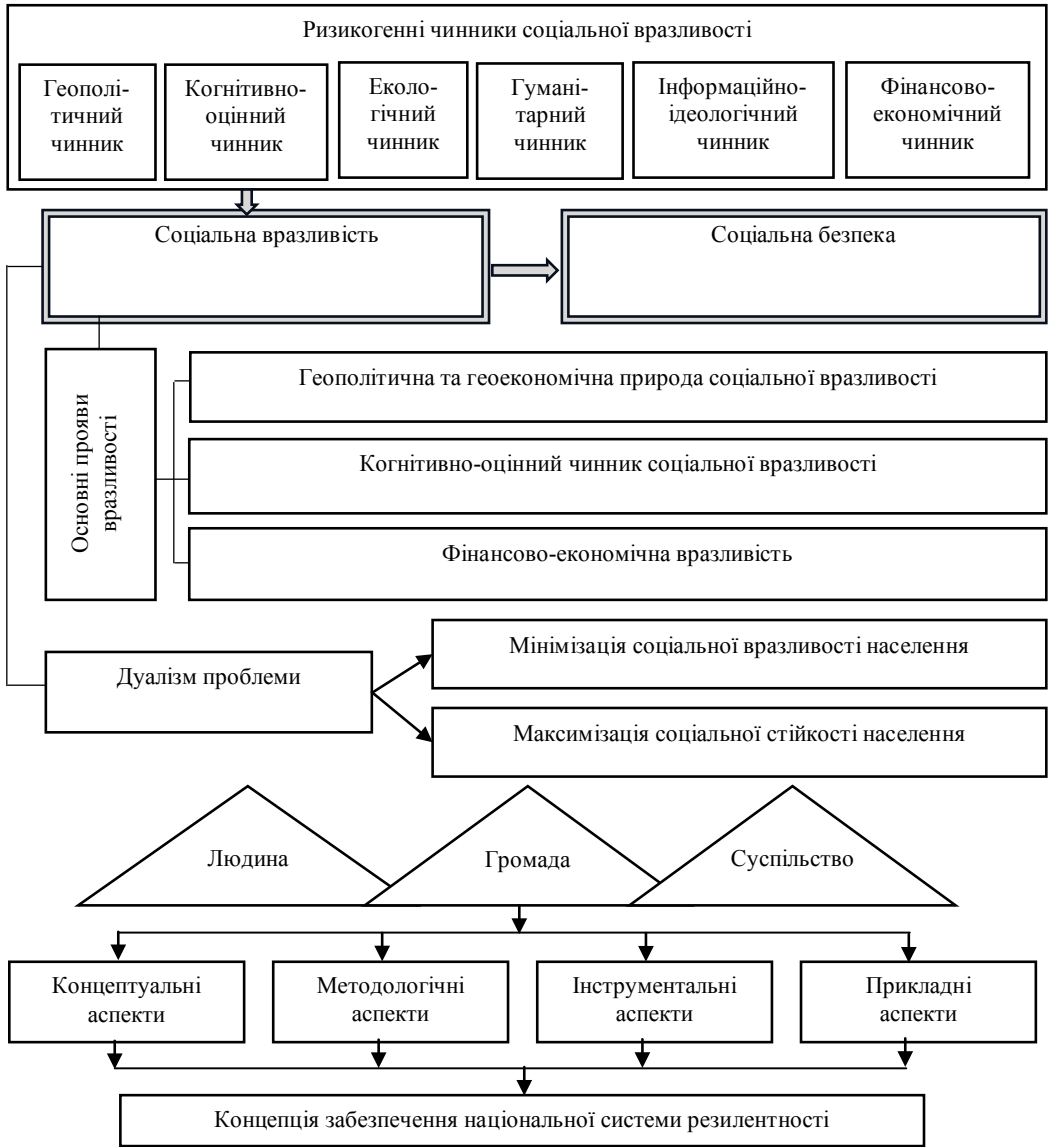

Рис. 1. Регуляторні аспекти забезпечення національної системи резилентності

Джерело: розроблено автором.

та геополітичної реальності. Реалізувати цю найвищою мірою соціально вразливу для нас мету росія прагне шляхом воєнної агресії, яка розпочалася не 2014 р. (зі збройного вторгнення в Крим) чи 2022 р. (з повномасштабної інтервенції), вона розпочалася понад 300 років тому, триває зараз і триватиме доти, доки перемогу в ній не одержить одна зі сторін [22].

Оскільки український демократичний проєкт і російський імперсько-диктаторський проєкт є несумісними та взаємовиключними, перемога одного означатиме поразку другого – іншого не дано. Історична місія України полягає в тому, щоб покласти край московській імперії як геополітичному генератору соціальної вразливості. А перемога України означатиме закінчення історичного існування цієї імперії через, імовірно, її розпад і фрагментацію на окремі етнічні держави, щоб

імперська самосвідомість була подолана низкою національних самосвідомостей. І цей геополітичний процес турбулентної ризикогенності та небезпеки наслідків соціальної вразливості має бути міжнародно контрольованим задля недопущення реваншу. Сама ж росія, що стала на порозі соціального катаклізму, змушена буде пройти соціоментальну ревізію, тобто переформатизацію, певну метаною, зміну поглядів на себе та на світ, внутрішню трансформацію і тотальне переосмислення своєї історіографії.

Так звану гібридну війну в сьогоdnшній, уже відкритій, фазі, а з нашого боку – національно-визвольну, цивілізаційну, в якій Україна захищається і протистоїть росії, можна умовно диференціювати за кількома напрямками зіткнення – «фронтами», що є окремими блоками або контрапунктами соціальної вразливості та відпiрності:

- мілітарний фронт (гостре бойове протистояння, якісне переозброєння ЗСУ за стандартами НАТО, військові програми ленд-лізу, формування нової армії, система тероборони);

- економічний фронт (мобілізація економічних ресурсів держави, розвиток українського ВПК, військовий бюджет, економічна логістика воєнного стану, інфраструктурно-тилове забезпечення, волонтерський рух);

- безпековий фронт (активізація функцій СБУ, реалізація Стратегії національної безпеки, боротьба з російською агентурою, кібербезпека);

- політико-дипломатичний фронт (українські дипломатичні місії, система воєнної дипломатії, санкційна боротьба, сила міжнародної антиросійської коаліції держав);

- інформаційно-ідеологічний фронт (масмедійні ресурси, антипропагандистський захист, ІПСО, «війна» історій та ідеологій);

- культурний фронт (духовно-інтелектуальний напрям соціокультурної ідентифікації України – відновлення глибинного ядра культурної ідентичності; «м'яка» сила культурного спротиву засобами й досягненнями освіти, науки, мистецтва, спорту тощо);

- метафізичний фронт (підтримка морального стану суспільства, праця церковних інституцій і капеланства, боротьба з псевдорелігійними організаціями, духовна безпека від присутності російського церковного впливу, метафізична есхатологічна боротьба духовних сил України).

А ще фронт протистояння екозагрозам, таким як руйнація біосферних об'єктів та очисних споруд, забруднення акваторій, тотальне замінування територій (що досягло 30% усієї площі держави), знищення родючих ґрунтів, криза популяції рослин і тварин у природних екосистемах, вигорання лісів, знищення міст, пожежі на нафтобазах, шкідливі викиди хімічних речовин, які містили боеприпаси, утворення величезної кількості відходів і, як наслідок, екологічний аспект уразливості [12] до негативних змін клімату, ризиків хвороб і вододефіциту.

Орієнтовні розрахунки збитків унаслідок воєнних дій щодо впливу на довкілля, визначені на вересень 2023 р. Державною екологічною інспекцією України відповідно до затверджених методик, становлять 2108 млрд грн [21]. І це не враховуючи наслідки підриву греблі Каховської ГЕС – воєнного злочину рівня екоциду.

На гострому запиті суспільства є тримання внутрішнього антикорупційного фронту та ефективне приведення в дію антикорупційних механізмів подолання монопольної олігархічності в стратегічних галузях і, головню, високопосадової корупційності.

Екзистенційна конфліктно-ціннісна війна, війна інформацій, свідомостей і ресурсів з нашого боку ведеться за спільні людиноцентричні цінності свободи, справедливості, гідності життя, любові до своєї землі, за міжнародно-правові засади сучасного світопорядку, за поступ українського та інших народів Європи та світу.

Наведені напрями можна розглядати крізь два основні фокуси: економічний і гуманітарний. Економічний є передусім матеріально-технічною платформою і фінансовою спроможністю забезпечення протидії збройній агресії росії. Гуманітарний фокус – мобілізаційний людський ресурс, що протидіє гуманітарній російській агресії, яка, за висловом Надзвичайного і Повноважного Посла України, представника України в Раді ООН з прав людини В. Василенка, має чотири складники: 1) мовно-культурна війна, яку росія веде весь час проти України; 2) інформаційно-пропагандистська війна; 3) війна проти української історичної пам'яті; 4) конфесійна війна. Резюмуючи свій виступ на круглому столі Національного форуму «Нова стратегія миру та безпеки», дипломат робить висновок, що «у протистоянні з росією Україна може вистояти лише як українська Україна, враховує власні сили, але одночасно спирається на своїх союзників та партнерів» [22].

З історико-політологічного аналізу відомо, що коли проти якоїсь держави гуманітарна агресія закінчується успішно, така держава просто зникає, спочатку максимізується її соціальна вразливість, а далі етнонація як стрижень цієї держави перестає існувати. Тому надзвичайно важливий аспект – не тільки зміцнювати обороноздатність України, а провадити адекватну проактивну гуманітарну політику протидії соціальній вразливості, яка стає компонентною платформою боротьби проти росії, що історично змінила етнічний склад населення України, убивши голодомором українців на Сході, Півдні та Центрі держави, заселивши туди ворога й тепер домагається знищення її ідентичності.

Верховна Рада України на законодавчому рівні визнає рф державою-терористом, цілями політичного режиму якої є економічне та фізичне знищення України, масові вбивства її громадян, вчинення злочинів проти цивільного населення, використання заборонених методів війни, руйнування цивільних об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, штучне створення гуманітарної катастрофи в Україні або окремих її регіонах, як наслідок – максимізація гуманітарного чинника соціальної вразливості населення. Політичний режим рф визнається за своєю суттю і практикою таким, що ідеологічно наслідує нацистський тоталітарний. Закон забороняє пропаганду цього режиму, а використання символіки воєнного вторгнення рф в Україну визнається окремим видом такої пропаганди.

В умовах супротиву інформаційно-ідеологічній війні заявою «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні», зміст якої доведено до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів і парламентів іноземних держав, Верховна Рада України визнала дії, вчинені збройними силами рф та її політичним і військовим керівництвом, геноцидом українського народу. Головними його складовими стають масові звірства та злочини проти людяності, вбивства та депортації українців, незаконні затримання та поміщення їх до місць несвободи, репресії проти неповнолітніх, примусове вивезення і примусове усиновлення українських дітей при живих батьках, залучення їх до системи освіти рф, катування і зґвалтування цивільного населення, зокрема дітей, антигуманне й таке, що принижує людську гідність, поводження з українськими військовополоненими. Системні злочинні дії рф розраховані на поступове знищення українського народу та русифікацію України [23]. На сайтах російських державних інформагентств публікуються матеріали з відкритим обґрунтуванням геноциду українців, у них містяться заклики до проведення репресій, деукраїнізації, деєвропеїзації та етноциду. Проголошена рф так звана денацифікація в Україні насправді означає тотальні зачистки всього українського та приречення титульного народу, що дав назву державі, на відсталість шляхом етно-лінгво-інтелектоциду, на знищення національного генотипу й генетичного коду нації.

Виокремлюючи свої євроінтеграційні перспективи в проактивній політиці упередження соціальної вразливості, Україна задекларувала зовнішні та внутрішні

аспекти досягнення їх: а) цивілізаційна невизначеність країни завершується на користь європейського вибору; б) країна європейської ментальності позбувається опіки партнерів з імперськими амбіціями; в) зближення або асоціація наводить європейський лад у країні через системну гармонізацію законодавчої бази України з ЄС; г) країна оновлюється політиками з прогресивним мисленням, прозорими правилами гри, намагається усунути кластер чиновників, які контролюють корупційні схеми. Очікується, що остаточний відрив України від «руського мира» та його автократичного панславістичного проекту означатиме крах ідеї російського імперіалізму, шовінізму та військової агресії проти сусідів [24]. На фоні перманентної протидії подразникам соціальної вразливості висвітлюється історична ментальна прірва між московією та Україною. Отже, росія, намагаючись відновити прорадянську імперію, саме тому скеровує мілітарний удар проти України, що без неї і поглинання її ресурсу не може розвинути своїх геополітичних перспектив як наддержави, водночас активно транспонує ідеологію фашизму в її новітній агресивній формі – «воєнний рашизм», чим різко збуджує безпекову загрозу й соціальну вразливість об'єкта свого нападу.

Президент України В. Зеленський заявив, що реалізація заслуженого права отримати членство в Європейському Союзі буде головним свідченням підтримки нашої країни, і Україна просить ЄС провести невідкладне приєднання за спеціальною процедурою. Подальша підготовка до членства передбачатиме завершення всеохопної трансформації всіх сфер, що створюватиме умови, коли країна житиме за принципами Євросоюзу та його законами, спрямованими на захист кожного громадянина та бізнесу. Статус кандидата відкриває можливість отримання фінансової допомоги в трансформації суспільства, правової системи та економіки на шляху до членства, а також триматиме євроінтеграційні реформи країни в пріоритеті зміцнення економічної та соціальної стійкості та протидії вразливості.

Про зріз готовності населення країни стати членом ЄС та НАТО свідчать результати перманентних опитувань, що проводяться низкою експертних соціологічних служб. Зокрема, соціологи групи «Рейтинг» повідомляють, що в перші дні повномасштабного збройного конфлікту підтримка вступу до ЄС зростає з 68% до 86%, далі спостерігається продовження росту, він досягає 91% – абсолютного максимуму за всі роки досліджень. Більшість (61%) переконані, що Україна стане членом Євросоюзу протягом одного-двох років, 13% – за п'ять років. Згодом дещо зменшується кількість тих, хто вірить, що Україна приєднається до ЄС в дуже короткій перспективі (до 56%), і зростає кількість тих, хто вірить у вступ до ЄС за п'ять років (до 23%). Паралельно зондується перспектива накреслення нової геополітичної осі – Балто-Чорноморська вертикаль. З початком ескалації конфлікту також значно зростає рух приєднання до НАТО – з 62% до 76% [25].

Приклади результатів дослідження Національного демократичного інституту (НДІ) і польових робіт Київського міжнародного інституту соціології [26] показують, що українці як ніколи єдині перед обличчям воєнної загрози. У більшості випадків респонденти демонструють безпрецедентний оптимізм: 87% повідомили, що цілком оптимістично налаштовані щодо майбутнього країни. Стосовно міркувань, як має закінчитися війна, більшість опитаних не допускає жодних компромісів з ворогом – 89% демонстративно заявляють, що єдиним прийнятним сценарієм припинення війни є повернення Україні території, яку вона контролювала до 2014 р., включно з усім Донбасом і Кримом. Водночас 97% довіряють або повністю довіряють ЗСУ, а 85% довіряють керівництву нашої держави. Рівень довіри також відображається в позитивній оцінці їхньої діяльності. Це підтверджує те, що українці на протидію соціальної вразливості консолідовані як суспільство воєнного часу.

Утім, повномасштабне вторгнення Росії відбивається на соціальній вразливості суспільства, позначається на житті та фінансовому становищі людей. Лише

5% повідомили, що живуть «комфортно» на нинішній дохід. Незважаючи на важкий фінансовий стан, українці роблять усе можливе, щоб підтримати ЗСУ та співгромадян, які потребують допомоги: 78% респондентів сказали, що жертвували гроші на підтримку армії, а 58% – на гуманітарну допомогу; більш ніж половина прихистили внутрішньо переміщених осіб або допомагали їм. Характерно, що думки українців тотожні, передусім у міжрегіональному порівнянні щодо вступу до ЄС та НАТО, що є також свідченням розуміння цих акцій як передумови попередження соціальної вразливості. Якщо, згідно з одержаними даними, на національному рівні 90% респондентів хочуть, щоб Україна стала членом ЄС, на регіональному рівні до членства прагнуть 94% представників західних регіонів, 93% – центральних і північних регіонів і по 84% мешканців Сходу та Півдня України. Прагнення вступити до НАТО підтримує також більшість респондентів у загальнонаціональному вимірі – 73%. У наступних дослідженнях геополітичних орієнтацій населення простежується зростання позитивної динаміки. Одержані дані свідчать, що в разі проведення референдуму щодо вступу до ЄС серед усіх респондентів за вступ проголосували б 81%, проти – 4%. Інші (15%) не голосували б. Трохи нижча підтримка спостерігається стосовно вступу до НАТО: за – 71%, тоді як проти – 7%. Не голосували б 22% населення. Однак у перерахунку до загального масиву респондентів, які брали б участь у волевиявленні на референдумі щодо вступу до ЄС, «за» становили б 96% голосів, а щодо вступу до НАТО – 91% таких голосів. Хоча тенденція до зниження підтримки вступу до ЄС і НАТО помітна із Заходу на Схід, але у всіх регіонах більшість населення позитивно голосували б за входження і до ЄС, і до НАТО. Навіть населення Півдня і Сходу (77% і 71% усіх респондентів відповідно) підтримало б приєднання України до ЄС, а 65% і 56% відповідно запевняють про підтримку входження до НАТО [27].

Лідери 27 країн-членів ЄС у червні 2022 р. ухвалюють рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС, що є геополітичним фактом визнання її внеску в європейську цивілізацію. Україна робить свій визначальний крок, подаючи 30.09.2022 р. заявку на вступ до НАТО в пришвидшеному порядку, а це, вже як форма юридичної процедури, ментально впливає на зниження соціальної вразливості.

Однак реалізація завдань політики євроінтеграції українського суспільства передбачає необхідність якомога оперативнішого реагування на загрози та ризики, спричинені мілітарною агресією РФ на території України. До них належать окреслення найбільш проблемних питань, що потребують першочергової уваги з боку держави, насамперед оцінювання масштабів катастрофічних гуманітарних і соціально-економічних загроз, рефлексованих у шлейфі людських трагедій, і визначення напрямів мінімізації негативних наслідків, зокрема від руйнування виробничої, соціальної, передусім житлової, інфраструктури, збільшення інтенсивності потоків ВПО і зовнішньої міграції [9; 20], різкого скорочення бюджетотворювальних статей, а також надмірної витратності на соціальну сферу.

В умовах воєнного стану особливо рельєфно виділяються проблеми соціальної вразливості через економічний сектор: стрибок інфляції до 24%, дестабілізація ринків праці та зайнятості, зменшення пропозицій і збільшення конкуренції на робочі місця, відчутне зниження заробітних плат; суттєва зміна структури попиту та виробництва; втрата ринків збуту; руйнування економічних зв'язків через порушення логістики та можливостей продовження економічної діяльності, а також ланок створення доданої вартості, що призводить до втрати персоналу, відтоку кадрів за кордон та часткової передислокації їх у західні регіони України. Тобто кількість економічно активного населення, залученого до створення потенціалу доданої вартості, різко зменшується на фоні загальної втрати здатності країни до самовідтворення населення в досягнутій якості й кількості, що спонукає розглядати ситуацію з позицій загроз демографічній безпеці [4].

З огляду на соціально-економічний стан потреби в загальних коштах, що виділяються на соціальний захист і безпеку найбільш уразливих категорій населення

(допомоги ВПО, людям з особливими потребами, які повертаються з фронту, отримувачам пенсій, субсидій та соціальних послуг неповним і багатодітним сім'ям тощо у складних умовах воєнного часу), у кілька разів перевищують спроможності соціальних фондів та обласних бюджетів [16]. Задоволення потреб двох третин населення за рахунок третини зайнятих безпосереднім виробництвом поглинає всі фінансові можливості економіки та відповідні зусилля уряду. Зовнішні позики значною мірою використовуються на покриття соціальних потреб, хоча не вирішують проблему. У кризових умовах соціально-економічної взаємодії населення, коли в людини обмежується можливість бути продуцентом і споживачем суспільних благ, саме за особливостями структури кінцевого споживання можна характеризувати соціальну складову вразливості населення. Водночас у політиці її зниження на особистісному рівні більш випукло проявляються соціально-захисні чинники, а на суспільному – безпекові. Це вимагає налагодження моніторингової діагностики й оцінювання понесених і потенційних втрат і вразливості населення у фокусі загрози в економічному й гуманітарному вимірах національної безпеки.

У прогнозованому тренді тенденції прояву загроз війни щодо соціальної вразливості населення відбиваються насамперед на загостренні проблеми збереження та ефективного використання людського капіталу країни. Вони призводять до значних галузевих дисбалансів, кон'юнктурних зрушень і регіональних диспропорцій, урегулювання яких потребуватиме комплексних програм дій. Відповідно, для обґрунтування якісних і ефективних рішень у системі державної політики збереження і раціонального використання людського капіталу в національному та регіональному вимірах планується розроблення методичних рекомендацій з моніторингу й аналізу проблем соціальної вразливості населення сукупно, а також в оцінці рівня та якості особистого життя (домогосподарств) у таких показниках, як бідність, доходи, витрати, охорона здоров'я, забезпеченість житлом, зайнятість, умови праці, безробіття, соціально-трудові відносини, загалом основних безпекових соціально-економічних референтів, що впливають на зниження соціальної вразливості, зокрема соціальному захисті, соціальній безпеці, соціальних видатках бюджетного сектору економіки, соціальній інфраструктурі [17].

Окремим аспектом соціальної вразливості в умовах війни стає безробіття та втрата доходів значної частини населення України й загострення нерівності за доходами, що назагал має безліч проявів, так або інакше пов'язаних з правами людини, бідністю та рівнем життя. Зрозуміло, що найбільше проявляється нерівність за статками та / або доходами, зокрема в часи воєнного лихоліття [5, с. 145].

За даними Міністерства фінансів України, щомісячні видатки держави в період війни перевищують 200 млрд грн, лівова частка коштів іде на армію та військові потреби, тоді як завдяки податкам бюджет отримує лише 54-56 млрд грн. Зазначається, що військовий бюджет становить три чверті всього бюджету України, тож і видатки здійснюються приблизно в такому ж обсязі. За поясненням міністра, середньомісячні видатки 2022 р. зросли приблизно на 16-17 млрд грн. Якщо йдеться про видатки на соціальний захист, у середньому це 34 млрд грн, на освіту та медицину – 31 млрд грн, зарплату в бюджетній сфері – 5 млрд грн. Завдяки секвеструванню уряд скоротив видатки держбюджету на 180 млрд грн: майже повністю скорочено капітальні видатки – 72 млрд грн, оплату праці працівників бюджетних установ зменшено на 20 млрд грн, видатки на соціальний захист – на 22 млрд грн, інші видатки – на 40 млрд грн. Стан бюджету України з погляду фінансово-економічної вразливості за витратними статтями досяг критичної межі. А щодо можливих видатків на відновлення, то може йтися лише про критичну інфраструктуру деокупованих територій. Можливості підтримки бізнесу в бюджеті коштом держави, крім створення умов для пільгового кредитування, наразі відсутні [28].

На відміну від суто економічних аспектів проблеми соціальної вразливості населення, досліджуючи які доводиться оперувати переважно об'єктивними

критеріями (потреби вимірюються попитом, можливості задоволення їх – ресурсним забезпеченням, тобто реальними пропозиціями), під час розроблення соціально-гуманістичного напряму захищеності від уразливості значний інтерес становлять суб'єктивні феномени, тобто стан свідомості (і навіть підсвідомості) людей, обумовлений переживанням і осмисленням ними, з одного боку, своїх прагнень, бажань, інтересів, з іншого, – доступності чи можливості задоволення їх у кризовий час. Але суб'єктивне віддзеркалення реальностей далеко не завжди збігається з об'єктивним процесом. Проте для провадження адекватної соціально-захисної безпекової політики, скерованої на зниження соціальної вразливості населення, доводиться враховувати суб'єктивний, зокрема мотиваційний, субстрат економічної поведінки.

У соціогуманістичному контексті одним з основних елементів предмета дослідження соціальної вразливості є уявлення людей про те співвідношення, яке, на їхню думку, має місце між особистими потребами, тобто їхньою значущістю (прагненнями, сподіваннями щодо одержання тих чи інших матеріальних і духовних, індивідуальних і суспільних благ, здобуття цінностей тощо) та практичною досяжністю, можливістю (доступністю) реалізації їх, суб'єктивно сприйнятою ними самими. Інакше кажучи, ідеться про оцінювання населенням впливу суспільства на забезпечення нормальних умов життєдіяльності з точки зору критеріїв соціального самопочуття щодо вразливості та соціально-економічної резилентності.

Визначимо, що відповідність «потреби: можливості» ніколи не буває повною, адже потреби людей є практично необмеженими як за структурою (за «асортиментом»), так і за масштабами й динамікою вияву. До того ж потреби, інтереси, цінності окремих верств, категорій населення значно різняться і навіть вступають у суперечність, що утруднює системний підхід до задоволення їх. До речі, характер застосування державою соціально-захисних функцій, стан захисного потенціалу (економічні ресурси, технології, інвестиції, інновації та ін.) самі формуються під дією потреб і є виявом тих чи інших прагнень і ціннісних орієнтацій людей. Отже, у системі задоволення потреб маємо справу з вельми динамічними, мінливими та складними зв'язками, частіше суперечливими, навіть конфліктними, а не гармонійними.

Зауважимо, порушення рівноваги завжди відбувається внаслідок переважання потреб, тобто баланс можливостей є і приречений бути від'ємним, що закономірно і навіть потрібно, позаяк у певних межах такий дисбаланс сприяє суспільному прогресові, стимулюючи пошуки й зусилля суспільства, спрямовані на подолання дисгармонії. Проте за межами допустимих (граничних) розмірів розбіжності між потребами й можливостями, коли здатність суспільства задовольняти своїх громадян, особливо незахищених категорій, у ризикогенних станах стає гостро проблематичною, створюються підстави для соціального напруження, дестабілізації, а саме вразливості. І ця соціальна вразливість тим вища, чим вища міра невідповідності (різниці) між рівнем значущості потреби й рівнем її досяжності на всій потребовій шкалі – від особистісного до геополітичного (екзистенційного) рівня.

Це зумовлює доцільність упровадження поняття соціально допустимих дефіцитів, яким підкреслюватиметься наявність межі (рубежу, порогу витривалості), переступити яку суспільство не має права: за нею знаходиться зона руйнування суспільного організму як порядку, ладу, гармонії суспільних відносин, які базуються на достатній узгодженості прагнень населення (що «кореняться в цінностях») та політико-економічних і фінансових можливостей їх задовольнити (залежних від форм управління та економічної моделі).

Виходячи з цього, а також з означення категорії потреби як турботи індивіда про необхідні засоби та умови власного існування, безпеки й самозахисту від уразливості, стремління до стійкого збереження рівноваги із середовищем перебування (життєвим і соціальним), надалі доцільно використати поняття соціально допустимого дефіциту, а також індивідуальної та суспільної рівноваги (стійкості, стабільності, резилентності) у співвідношенні «потреба – можливість».

У періоди, коли загальна ризикогенна ситуація характеризується надмірним незбігом суспільних потреб і можливостей, дуже важливо дотримуватись двох принципів: 1) дисбаланс не може зачіпати фундаментальних життєвих потреб існування. Це означає, що суспільство зобов'язане задовольняти умови фізичного виживання своїх громадян (через систему мінімальних гарантій); 2) дисбаланс має бути усвідомлюваним владними структурами, а отже, контрольованим і регульованим. Держава, її відповідні органи мають володіти точною та оперативною інформацією: а) про рівень і якісний склад наявних на кожний конкретний момент соціальних дефіцитів; б) про кількість і категорії громадян, на яких «розповсюдився» той чи інший комплекс таких дефіцитів. Запропоноване поняття соціального дефіциту розкриває явище розбалансованості спроможностей суспільства задовольняти потреби громадян у соціобезпековому захисті від уразливості в умовах нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів і порушення пропорцій їхнього соціально-захисного потенціалу. Відповідні функції захисних гарантій і впливів держава виконує через запровадження нормативно-стандартизованого підходу та системи пільг, дотацій, трансфертів згідно із соціальними нормами й нормативами як державними соціальними стандартами, установленими законами та іншими нормативно-правовими актами, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій.

Саме система заходів, здійснюваних державою (чи її структурними підрозділами на регіональних рівнях) і спрямованих на визначення гранично допустимого рівня дефіциту в задоволенні потреб населення та на його оперативне подолання, становить сутність безпеки й соціального захисту, скерованих на вирішення двоїстої задачі: *мінімізацію соціальної вразливості та максимізацію соціальної стійкості населення* (рис. 2).

Отже, надійний, здатний до динамічної адаптації, добре налагоджений, ефективний безпековий соціальний захист є необхідною складовою стабільного функціонування соціально-економічної системи, оскільки рівень захищеності суспільства від уразливості є індикатором рівня його стабільності, стійкості та навіть розвитку.

Українське суспільство знаходиться в стані загрозованої безпекової вразливості: як матеріальної – пов'язаної з труднощами життєзабезпечення базових потреб, передусім для певних найбільш уразливих категорій населення, так і соціоментальної – спричиненої невпевненістю в завтрашньому дні, що впливає з внутрішньої нестабільності «правил гри» у суспільстві та різкої активізації зовнішніх мілітарних загроз.

Протилежним до стану соціальної вразливості є стан адаптивної та тривалої стійкості, незламності, пружності, антикрихкості, непоступливості, резилентності системи, здатної чинити опір через спектр управлінських механізмів та інструментів протидії вразливості.

Висновки. Таким чином, соціальна вразливість населення є одним з елементів бінарного поняття, котре висвітлює стан порушення балансу стабільності (динамічної рівноваги) у життєдіяльності соціальної системи «населення» на різних щаблях її організації (від особистісної до геополітичної), і яке через співвідношення термінів «вразливість» – «життєстійкість» відображає соціальні рефлексії самопочуття людини (громади, суспільства) на ризикогенні впливи в соціальному середовищі, генеруючи відповідні зміни життєдіяльності населення в подальших стохастичних життєвих стратегіях.

У разі порушення суспільної стабільності (коли за певних загрозованих умов вичерпується критично необхідний рівень ресурсу захищеності, здатний протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозованим чинникам) має чутливо активізуватися дія солідарної, державно-регіональної, багатofункціональної системи соціального захисту та державної безпеки (елементами якої є гарантії, ресурси, механізми, інструменти, інституції) на відстежуваний стан різних категорій населення для

Рис. 2. Функціональна модель соціально-економічної безпекової резилентності (особиста захищеність – геополітична безпека)

Джерело: розроблено автором.

упередження нагромадження соціальних дефіцитів понад допустимий рівень, мінімізації соціальних ризиків і зниження соціальної вразливості.

За відсутності такої дії в разі перевищення певної гранично допустимої межі акумуляції соціальних дефіцитів різко збільшується ступінь ураженості системи через зростання соціальної напруженості, брак досяжності потреб в особистій захищеності та колективній безпеці, збільшується імовірність невідновлення рівня та якості її життєдіяльності та переходу до небезпеки соціальної ентропії.

Ураховуючи поліфакторність підходів до діагностики соціальної вразливості, її можна розглядати принаймні в економічному, соціологічному, екологічному, політологічному та ментально-психологічному вимірах на різних рівнях диференційованості: від людини (особи, особистості, громадянина) до населення (громади, суспільства, нації, держави).

Отже, *соціальна вразливість* у фокусі наростання соціозахисних втрат людини та геополітичних загроз і дефіцитів безпекового суспільства слугує узагальнювальним індикатором виникнення, поточного перебігу та потенційних

наслідків розвитку системного соціального загострення стосовно населення як соціодемографічної категорії, а її зростання призводить до зниження якісних і кількісних характеристик населення, впливу людського капіталу, падіння ефективності економічних відносин, некерованості соціально-економічної системи, загалом посилення кризи ціни життя в умовах мілітарної, економічної, соціальної, інформаційної та соціоментальної небезпеки руйнування суспільного організму за відсутності ефективних управлінських механізмів протистояння сучасним викликам набуття Україною геополітичної і гео економічної суб'єктності, запобігання загрози її суверенітету й державності та встановлення такої української парадигми буття, коли нашу безпеку та стійкість може гарантувати належна самодостатність розвитку, передусім власних продуктивних сил на нових етичних принципах і солідарних діях безпекових структур.

Список використаних джерел

1. Дугин А. Г. Основы геополитики: геополитическое будущее России. М.: Арктогея, 1997. URL: https://web.archive.org/web/20160607175004/https://www2.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/GWASHU_DEMO_12_1/John%20Dunlop%20Aleksandr%20Dugin's%20Foundations%20of%20Geopolitics.pdf
2. Adger W. N., de Campos R. S., Mortreux C. Mobility, displacement and migration, and their interactions with vulnerability and adaptation to environmental risks. *Routledge handbook of environmental displacement and migration*. London: Routledge, 2018. Pp. 29-41. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315638843-3>
3. Burton C. G., Rufat S., Tate E. Social Vulnerability: Conceptual Foundations and Geospatial Modeling. *Vulnerability and Resilience to Natural Hazards*. Cambridge University Press. 2018. Pp. 53-81. URL: https://www.researchgate.net/publication/329660010_Social_Vulnerability_Conceptual_Foundations_and_Geospatial_Modeling
4. Грیشнова О. А., Харазішвілі Ю. М. Демографічна безпека України: індикатори, рівень, загрози. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 2 (36). С. 65-80. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2019.02.065>
5. Лібанова Е. М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу. Умань, 2020. 456 с.
6. Макарова О. В. Пріоритети політики зниження соціальної вразливості. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 2. С. 102-111. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2017.02.102>
7. Новікова О. Ф., Панькова О. В. Вимушена міграція внутрішньо переміщених осіб України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. *Проблеми економіки*. 2018. № 3(37). С. 217-225.
8. Мокій А. І., Флейчук М. І. Методологічні підходи до стратегування соціально-економічного розвитку та посилення національної безпеки України в умовах глобальних викликів. *Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи: монографія*. К., 2023. С. 61-95. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf>
9. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. 263 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20190006.pdf>
10. Стожок Л. Г. Соціальна вразливість та її особливості в період кризи. *Формування ринкової економіки: зб. наук. пр.* 2010. Спец. вип. «Соціально-трудова відносина: теорія та практика»: у 3 т. Т. 2. С. 353-361.
11. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ: НІСД, 2022. 532 с. URL: http://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-06/reznikova_book_web.pdf
12. Mulka O., Vasylytsiv T., Levytiska O., Osinska O., Kunytska-Iliash M. Assessment of environment of an area's social vulnerability: ecological aspect. *Agricultural and Resource Economics*. 2022. Vol. 8(3). Pp. 60-80. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.03.04>
13. Семів Л. К., Мульська О. П. Соціальна вразливість населення України: концептуально-просторове моделювання. *Регіональна економіка*. 2022. № 1(103). С. 31-42. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-1-3>
14. Біль М. М. Концепція соціальної вразливості населення: ретроспектива формування та сучасні інтерпретації. *Соціальна економіка*. 2021. № 62. С. 20-30. DOI: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2021-62-02>
15. Риндзак О. Т. Соціальна вразливість населення та її понятійно-термінологічне забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-79>
16. Теслюк Р. Т. Демографічний розвиток Карпатського регіону України в умовах зростання соціально-економічної вразливості населення. *Регіональна економіка*. 2022. № 2(104). С. 35-46. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-2-4>

17. Махонюк О. В., Бідак В. Я. Ресурсне забезпечення домогосподарств Карпатського регіону України: аспект соціальної вразливості населення. Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки. 2022. № 2. Т. 2. С. 136-143. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(2\)-23](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-23)
18. Андрусишин Н. І. Соціальна вразливість населення: дефініції, підходи до розуміння та оцінювання. Економіка та суспільство. 2022. № 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-42>
19. Бачинська М. В. Дослідження соціальної вразливості населення Львівської області. Економічний простір: зб. наук. пр. 2021. № 176. С. 110-115. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/176-19>
20. Bidak V. Ya., Baranyak I. Ye. Risk-generating features of the growing external migration activity of the population of the Carpathian region. Регіональна економіка. 2021. № 1(99). Pp. 44-54. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-1-5>
21. Наслідки воєнних дій та вплив на довкілля. ЕкоЗагроза: сайт. 09.2023. URL: <https://ecozagroza.gov.ua>
22. Василенко В. А. Мисія України – знищити московську імперію. *Gazeta.ua*: сайт. 06.11.2018. URL: <https://gazeta.ua/blog/50908/misiya-ukrayini-znischiti-moskovsku-imperiyu>
23. Верховна Рада прийняла Постанову про «Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні». Верховна Рада України: сайт. 14.04.2022 р. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221778.html>
24. Кармазіна М., Бевз Т., Ротар Н., Нападиста В. Виклики й інтеграційні перспективи України в контексті російської агресії в Криму та Донбасі: аналіз оцінок зарубіжних аналітиків і експертів. К.: ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 184 с.
25. Денисяк О. Вступ України до ЄС підтримують рекордні 91% українців. Львівський портал: сайт. 05.04.2022. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2022/04/05/vstup-ukrainy-do-ies-pidtrymuiut-rekordni-91-ukraintsiv>
26. Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України. Загальнонаціональне телефонне опитування 2-11 травня 2022 р. Київський міжнародний інститут соціології: сайт. 2022. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20220630_m/May%202022%20survey%20-%20NDI%20Ukraine%20-%20Public_fin_UKR.pdf
27. Геополітичні орієнтації жителів України: результати телефонного опитування, проведеного 6-20 липня 2022 року. Київський міжнародний інститут соціології: сайт. 2022. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1125&page=1#_ftn1
28. Військовий бюджет становить три чверті бюджету України, – голова Мінфіну. День: сайт. 01.06.2022. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/news/010622-viyskovyy-byudzhnet-standovyt-try-chverti-byudzhetu-ukrayiny-golova-minfinu>

References

1. Dugin, A. G. (1997). *Osnovy geopolitiki: geopoliticheskoye budushcheye Rossii [Fundamentals of Geopolitics: Russia's Geopolitical Future]*. М.: Arktogetya. Retrieved from https://web.archive.org/web/20160607175004/https://www2.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/GWASHU_DEMO_12_1/John%20Dunlop%20Aleksandr%20Dugin's%20Foundations%20of%20Geopolitics.pdf [in Russian].
2. Adger, W. N., de Campos, R. S., & Mortreux, C. (2018). Mobility, displacement and migration, and their interactions with vulnerability and adaptation to environmental risks. In *Routledge handbook of environmental displacement and migration* (pp. 29-41). London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315638843-3>
3. Burton, C. G., Rufat, S., & Tate, E. (2018). Social Vulnerability: Conceptual Foundations and Geospatial Modeling. In *Vulnerability and Resilience to Natural Hazards* (pp. 53-81). Cambridge University Press. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/329660010_Social_Vulnerability_Conceptual_Foundations_and_Geospatial_Modeling
4. Hrishnova, O. A., & Kharazishvili, Yu. M. (2019). Demohrafichna bezpeka Ukrayiny: indykatory, riven', zahrozy [Demographic security of Ukraine: indicators, level, threats]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika – Demography and social economy*, 2(36), 65-80. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2019.02.065> [in Ukrainian].
5. Libanova, E. M. (2020). *Bidnist' naseleynnya Ukrayiny: metodolohiya, metodyka ta praktyka analizu [Poverty of the Population of Ukraine: Methodology, Technique and Practice of Analysis]*. Uman. [in Ukrainian].
6. Makarova, O. V. (2017). Priorityty polityky znyzhennya sotsial'noyi vrazlyvosti [Priorities for social vulnerability reduction policy]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika – Demography and social economy*, 2, 102-111. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2017.02.102> [in Ukrainian].
7. Novikova, O. F., & Pankova, O. V. (2018). Vymushena mihratsiya vnutrishn'o peremishchenykh osib Ukrayiny: stan, problemy, shlyakhy rozv'yazannya [Forced migration of internally displaced persons in Ukraine: current situation, problems, solutions]. *Problemy ekonomiky – The problems of economy*, 3(37), 217-225. [in Ukrainian].
8. Mokiy, A. I., Fleychuk, M. I. (2023). Metodolohichni pidkhody do stratehuvannya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku ta posylennya natsional'noyi bezpeky Ukrayiny v umovakh hlobal'nykh vyklykiv [Methodological approaches to strategizing socio-economic development and strengthening national security of Ukraine in conditions of global challenges]. In *Vidbudova dlya rozvytku: zarubizhnyy dosvid ta ukrayins'ki perspektyvy*

- [Reconstruction for development: foreign experience and Ukrainian perspectives] (pp. 61-95). Kyiv. Retrieved from <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf> [in Ukrainian].
9. Sadova, U. Ya. (Ed.) (2019). *Mihratsiya v umovakh transformatsiyi rehional'nykh rynkiv pratsi Ukrainy: mekhanizmy rehulyuvannya [Migration in the context of the transformation of regional labor markets of Ukraine: regulatory mechanisms]*. Lviv: Dolishniy Institute of Regional Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. Retrieved from <http://ird.gov.ua/irdp/p20190006.pdf> [in Ukrainian].
  10. Stozhok, L. H. (2010). Sotsial'na vrazlyvist' ta yiyi osoblyvosti v period kryzy [Social vulnerability and its features in the period of crisis]. In *Formuvannya rynkovoyi ekonomiky [Formation of the market economy]: Special Issue: Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya ta praktyka [Social and labor relations: theory and practice]*: in 3 volumes. Vol. 2 (pp. 353-361). [in Ukrainian].
  11. Reznikova, O. O. (2022). *Natsional'na stiykist' v umovakh minlyvoho bezpekovoho seredovyshcha [National stability in the conditions of a changing security environment]*. Kyiv: NISS. Retrieved from http://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-06/reznikova_book_web.pdf [in Ukrainian].
  12. Mulska, O., Vasylyts, T., Levytska, O., Osinska, O., & Kunytska-Iliash, M. (2022). Assessment of environment of an area's social vulnerability: ecological aspect. *Agricultural and Resource Economics*, 8(3), 60-80. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.03.04>
  13. Semiv, L. K., & Mulska, O. P. (2022). Sotsial'na vrazlyvist' naseleння Ukrainy: kontseptual'no-prostorove modelyuvannya [Social vulnerability of the population of Ukraine: conceptual and spatial modeling]. *Rehional'na ekonomika –Regional economy*, 1(103), 31-42. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-1-3> [in Ukrainian].
  14. Bil, M. M. (2021). Kontsepsiya sotsial'noyi vrazlyvosti naseleння: retrospektyva formuvannya ta suchasni interpretatsiyi [Concept of the population social vulnerability: retrospective of formation and modern interpretations]. *Sotsial'na ekonomika –Social Economics*, 62, 20-30. DOI: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2021-62-02> [in Ukrainian].
  15. Ryndzak, O. T. (2021). Sotsial'na vrazlyvist' naseleння ta yiyi ponyatiyno-terminolohichne zabezpechennya [Social vulnerability of the population and its conceptual and terminological provision]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and society*, 33. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-79> [in Ukrainian].
  16. Teslyuk, R. T. (2022). Demografichnyy rozvytok Karpats'koho rehionu Ukrainy v umovakh zrostantannya sotsial'no-ekonomichnoyi vrazlyvosti naseleння [Demographic development in the Carpathian region of Ukraine in conditions of growing socio-economic vulnerability of the population]. *Rehional'na ekonomika – Regional economy*, 2(104), 35-46. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-2-4> [in Ukrainian].
  17. Makhonyuk O. V., Bidak V. Ya. (2022). Resursne zabezpechennya domohospodarstv Karpats'koho rehionu Ukrainy: aspekt sotsial'noyi vrazlyvosti naseleння [Resource provision of households in the Carpathian region of Ukraine: the aspect of social vulnerability of the population]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytskyi National University: Economic Sciences*, 2(2), 136-143. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(2\)-23](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-23) [in Ukrainian].
  18. Andrusyshyn, N. I. (2022). Sotsial'na vrazlyvist' naseleння: definitsiyi, pidkhody do rozuminnya ta otsyniyuvannya [Social vulnerability of the population: definitions, approaches to understanding and assessment]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and society*, 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-42> [in Ukrainian].
  19. Bachynska, M. V. (2021). Doslidzhennya sotsial'noyi vrazlyvosti naseleння L'vivs'koyi oblasti [Investigation of social vulnerability of Lviv region population]. In *Ekonomichnyy prostir [Economic space]: Vol. 176 (pp. 110-115)*. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/176-19> [in Ukrainian].
  20. Bidak, V. Ya., & Baranyak, I. Ye. (2021). Risk-generating features of the growing external migration activity of the population of the Carpathian region. *Rehional'na ekonomika – Regional Economy*, 1(99), 44-54. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-1-5>
  21. Naslidky voyennykh diy ta vplyv na dovkillya [Consequences of military actions and impact on the environment] (2023, Sep). *EcoZagroza*. Website. Retrieved from <https://ecozagroza.gov.ua> [in Ukrainian].
  22. Vasylenko, V. A. (2018, Nov 06). Misiya Ukrainy – znyshchyty moskovs'ku imperiyu [The mission of Ukraine is to destroy the Moscow empire]. *Gazeta.ua*: Website. Retrieved from <https://gazeta.ua/blog/50908/misiya-ukrayini-znischiti-moskovsku-imperiyu> [in Ukrainian].
  23. Verkhovna Rada prynyala Postanovu pro «Zayavu Verkhovnoyi Rady Ukrainy «Pro vchynennya Rosiys'koyu Federatsiyeyu henotsydu v Ukraini» [The Verkhovna Rada adopted the Resolution on the «Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine «On the Russian Federation's Committal of Genocide in Ukraine»] (2022, Apr 14). *Verkhovna Rada of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221778.html> [in Ukrainian].
  24. Karmazina, M., Bezv, T., Rotar, N., & Napadysta, V. (2017). *Iykyky y intehratsiyini perspektyvy Ukrainy v konteksti rosiys'koyi ahresiyi v Krymu ta Donbasi: analiz otsinok zarubizhnykh analitykiv i ekspertiv [Challenges and integration prospects of Ukraine in the context of Russian aggression in Crimea and Donbas: analysis of assessments of foreign analysts and experts]*. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].

25. Denysyaka, O. (2022, Apr 05). Vstup Ukrainy do YeS pidtrymuuyt' rekordni 91% ukraintstiv [Ukraine's accession to the EU is supported by a record 91% of Ukrainians]. *Lviv portal*: Website. Retrieved from <https://portal.lviv.ua/news/2022/04/05/vstup-ukrainy-do-ies-pidtrymuuyt-rekordni-91-ukraintstiv> [in Ukrainian].
26. Mozhlyvosti ta pereshkody na shlyakhu demokratychnoho perekhodu Ukrainy. [Opportunities and obstacles on the path of democratic transition of Ukraine]: Nationwide telephone survey May 2-11, 2022 (2022). *Kyiv International Institute of Sociology*: Website. Retrieved from https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20220630_m/May%202022%20survey%20-%20NDI%20Ukraine%20-%20Public_fin_UKR.pdf [in Ukrainian].
27. Heopolitychni oriyentatsiyi zhyteliv Ukrainy [Geopolitical orientations of residents of Ukraine]: Results of a telephone survey conducted on July 6-20, 2022 (2022). *Kyiv International Institute of Sociology*: Website. Retrieved from https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1125&page=1#_ftn1 [in Ukrainian].
28. Viys'kovyy byudzhzet stanovyt' try chverti byudzhetu Ukrainy, – holova Minfinu [The military budget makes up three quarters of the budget of Ukraine, – the head of the Ministry of Finance] (2022, Jun 01). *Day*: Website. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/uk/news/010622-viyskovyy-byudzhzet-stanovyt-try-chverti-byudzhetu-ukrainy-golova-minfinu> [in Ukrainian].

Bidak V. Ya. Social vulnerability of the population of Ukraine in the focus of strengthening national security

The article emphasizes the vulnerability of the Ukrainian population in terms of risks and threats of a full-scale war of Russia against Ukraine, primarily in the determinants of the political, economic, and social components with a priority emphasis on the importance of security. Attention is focused on the review of the factors of the geopolitical and socioeconomic nature of vulnerability, especially in the socio-humanistic context in relation to the Ukrainian population. The article shows that social vulnerability highlights the disturbance of the balance of stability of dynamic equilibrium in the vital activity of the “population” system at various levels of its organization, which reflects the well-being of a human on riskogenic influences in the social environment in the ratio of the terms “vulnerability – sustainability”, generating corresponding changes in one's vital activity in further stochastic life strategies. The problems of social vulnerability are highlighted especially through the economic sector. When considering the multifactorial nature of its occurrence, diagnosis, assessment, analysis, and forecasting of the consequential effects of the manifestation of many stressful situations, social vulnerability is tracked through the optics of the reflection of the population itself on the growth of risks and threats of various origins. The article suggests a concept of social deficit, which reveals the phenomenon of imbalance in society's ability to meet the needs of citizens in social security protection against vulnerability in the conditions of uneven socio-economic development of regions and violation of the proportions of their social protection potential. At the same time, the characteristics of the emergence, manifestation, and accumulation of socially acceptable deficits of a safe society are markers of the understanding of social vulnerability, which delineate the boundary that the society in riskgenous states should not cross due to the reasons of falling into particularly difficult social conditions due to limited resources for further satisfying the needs and rights of the population.

Keywords: social vulnerability, population, risks, resilience, socially acceptable deficits, social security, safety.

Бідак Володимир Ярославович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» (e-mail: vbidak1@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0392-6901>). Bidak Volodymyr Yaroslavovych – Ph.D. (Econ.), Sen.Res., Senior Researcher of the Department of problems of social and humanitarian development of the regions of the Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Статтю підготовлено в межах НДР «Механізми проактивної політики зниження соціальної вразливості населення (на прикладі Карпатського регіону України)» (номер державної реєстрації 0121U112014).

Надійшло 12.08.2023 р.